

הקדמה

רבנו אברהם בן הרמב"ם (הראב"ם) נולד בשנת 1186 בפוסטאט שבמצרים, ונפטר בשנת 1237. לאחר מות אביו החל ר' אברהם, והוא בן תשע-עשרה שנה בלבד, לשמש נגיד ("ראיס אַליהוד") על יהודי מצרים.

אישיותו המגוונת והבלתי שגרתית ריתקה חוקרים רבים, שנמשכו להאיר את צדדיה השונים: מצד אחד, היה ממשיך נאמן של תורת אביו, ואף פרסם חיבורים מספר כדי להגן על השקפותיו. דבר זה אף בא לידי ביטוי בתשובותיו על שאלות שהופנו אליו. מצד שני, תיקן הוא כמה תקנות חשובות שאינן תואמות להשקפות אביו או אף סוטות מהן, וכן חיבר חיבורים מספר, אשר לפחות לכאורה מעידים על אי הסתפקות בתורתו.

ספרו החשוב ביותר של הראב"ם, שנכתב בערבית-יהודית, הוא "ספר המספיק לעובדי השם" ("כְּתָאב כְּפַאיהַ אַלְעַאבְדִּין"), ובו בנה מערכת פילוסופית-הלכתית מקורית וכמעט בלתי תלויה בהשקפות אביו, ומשום כך התלוננו עליו לפני הסולטאן בטענה של חדשנות ("בְּדַעַה"). ספרו זה היה, לפי המשוער, בן כעשרה כרכים, אולם רק שניים מהם שרדו בימינו בשלמותם: כרך אחד הוציא לאור המזרחן הרב ד"ר שמואל רוזנבלט בשנים 1927/1938, ואילו הכרך השני לא זכה עד כה למי שיגאלנו בשלמותו: חלקים ממנו – פרק כד וחלק מפרק כה – יצאו לאור בתרגום עברי, על-ידי שמעון עפנשטיין, ואילו החוקר נפתלי וידר, במחקרו "השפעות אסלאמיות על הפולחן היהודי", מצטט קטעים חשובים מפרק כה, הזיהים בחלקם לאלה שפרסם עפנשטיין.

לעבודתי זו שלוש מטרות עיקריות:

א. הוצאה לאור של כתבי-יד זה (להלן "כפאיה"') המכיל כ-250 עמודים, והמצוין על-ידי הראב"ם בתור השני מתוך החלק השני של ה"כפאיה" (ראה להלן הפרק על כתב-היד). לטקסט המקורי הוספתי גם נקודות דיאקריטיות בכל מקום ומקום.

ב. תרגום הטקסט המקורי לעברית. התרגום מלווה בציון מקורות החיבור, שמספרם מגיע למאות רבות. עניין זה חשיבותו מרובה, משום הביקורת שהשמיעו מתנגדיו על כך שלא ציין בחיבורו את המקורות שעליהם ביסס את השקפותיו.

ג. התייחסות לזיקה אפשרית לחסידות האסלאמית. הראב"ם גילה יחס חיובי ביותר כלפי כת המוסלמים החסידים (= מתצ'פון, צופים, אַח'וּאן אלצ'פּא). הוא מתייחס אליהם בחיבורו פעמים מספר, ומתארם באור חיובי ביותר. עניין זה בא לידי ביטוי בעיקר בחלק האחר של ה"כפאיה", שנעסוק בו בהמשך.

באחד המקומות, למשל, מתאר הוא את חברי הכת במילים אלו:

ואנת תעלם מא ענד	ואתה יודע מה שאצל
האולא אלמ'תצ'פין מן אלאסלאם	החסידים הללו שבאסלאם
אלתי וְגַד פיהם בעונות	אשר נמצא בהם, בעונות
ישראל מן סיר אוליא	ישראל, מְדַרְכֵי קדושי
ישראל אלקדם מא	ישראל הקדמונים, מה
לם וְגַד או קל	שאינו נמצא או שנמצא
וגודה פי מ'תאכ'רינא	אך מעט אצל מאוחרינו

(ראה: רוזנבלט, מספיק, עמ' 266)

הכרך המשמש נושא עבודתנו, עוסק בעיקרו בהלכות תפילה. בעניינים אחדים מביע ר' אברהם השקפות מקוריות, אשר לפחות לכאורה ניכרת בהן השפעה חסידית מוסלמית-צופית, ברוח הדברים שצוינו לעיל. בעבודתנו ייעשה ניסיון להשוות את השקפותיו בתחום הפולחן הדתי עם אלה של מוסלמים-צופים בולטים שחיו עד לזמנו, מתוך כוונה לבדוק עד כמה קיימת זיקה בינו לבינם. לשם כך אף צירפנו פרט לפרט מתוך כתב-היד במגמה לדלות מידע רב ככל האפשר על עולמו הרוחני של הראב"ם.

העבודה נחלקת מבחינה טכנית לשני חלקים: החלק הראשון כולל פרקי מבוא, ובין היתר כולל הוא תיאור כתב-היד, סיכום השקפות של הראב"ם בתחום הפולחן, כפי שהן מובעות בו וניסיון לעמוד על זיקה אפשרית בין דעותיו אלה לבין מקורות אסלאמיים-צופיים. כן מובא בו פרק קצר המסכם את לשונו הערבית-היהודית המיוחדת. בחלק השני הטקסטואלי, מובא המקור הערבי-יהודי באותיות עבריות בתוספת נקודות דיאקריטיות, ולצדו – תרגום הטקסט לעברית בצירוף ציון מראי מקומות למקורות הספר במקרא, בתלמודים, במדרשים וכו'. בסוף הספר מובאים קיצורים ורשימה ביבליוגרפית וכן

מפתחות למקורות השונים שיש התייחסות אליהם בכתב-היד והערות נוספות שונות.

*

תודתי נתונה למורי ורבי פרופ' יהושע בלאו, אשר במסגרת לימודי באוניברסיטה העברית בירושלים זכיתי להדרכתו בחקירת כתב-היד. השלמת הטיפול במחקר זה נעשתה במסגרת לימודי באוניברסיטת דרופסי שבפילדלפיה, ארה"ב, שבה גם הזדמן לי לעסוק בכתבים נוספים מהגניזה הקאהירית, בהדרכת הפרופסורים א"י כ"ץ ול' נמוי. אני חב תודה והוקרה לפרופסורים ש"ד גויטיין ז"ל והרב ש' רוזנבלט ז"ל, שהואילו לעיין בחלקים מן המחקר ולהנחותני בעצותיהם הטובות. ייזכר לטוב הרב יוסף קאפח ז"ל, שהאיר את עיניי במספר הערות חשובות שהתייחסו למהדורה הראשונה של הספר. חובה נעימה לי להודות להוצאת אוניברסיטת בר-אילן ולהוצאת אוניברסיטת אריאל בשומרון שספר זה זכה לתמיכה כספית מהן. רעייתי שושנה ליוותה מחקר זה בכל שלביו והייתה עוזרת נאמנה ביצירתו. יעמדו כולם על הברכה.

מהדורה ראשונה, תשמ"ט-1989, אוניברסיטת בר-אילן.
מהדורה שנייה מתוקנת, תש"ף-2020, אוניברסיטת בר-אילן
ואוניברסיטת אריאל בשומרון.